ڕۆشنبیر کێیە و ئەرکەکانی چیین؟.. ‏ یاسین لەتیف

ئەوڕۆ لە جیهاندا و بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا کولتووری هاوچەرخ بەدەست قەیرانێکی قووڵەوە دەناڵێنێت کە بە ” پاشە کشەو نزم بوونەوەی کولتووری” یان “سەردەمی هیچو پووچێتی” دەناسرێت، ئەمەش دیاردەیەکی زەق و ئاشکرایە لە دونیای ئێمەدا بە بڵاوبوونەوەی بەرهەمی ڕووکەشیی بەکاربەر، پووچیی میدیایی و ڕووکەشبوونی هزری بە ناوبانگە ، ئەم دۆخە بە تایبەتیتر لە دونیای ئێمەدا پێویستی بە دەستەبژێرگەلێکە بە تێپەڕاندنی ئەم قۆناغە پوچگەرایە کە کەرامەتی مرۆڤی تێدا دەشکێنرێت ، پێداویستییەکی هەنوکەییە بۆ تێکشکاندنی ئەو تەوقو تەڵەزگەیەی کە مرۆڤی ئێمەی لە نێو زەراب و زەلکاوی کولتووری شیزۆفرینیای سیستەم جەقاندووە ، بۆ دەرباز بوون و تێپەڕاندنی ڕۆشنبیری شیزۆفرینیای سستەم پێویستی بە مرۆڤی جندڵمان و ڕۆحی بەرەنگاری هەیە کە بوێرانه هەر شتێکی خراپ و نەگەتیڤ و بە دڵی نه بوو لە بەرژەوەندی هاوڵاتیەکانی ڕەدیبکاتەوە ، ڕاشکاوانە بە دەسەڵات بڵێت تا ئێرەو بەس ئەمە لابەن خراپە و زیانبەخشە ، ئەمەش باشەو لە پێناو بەختەوەری ئینساندایە زیادیکەن .

لێرەدا پرسیارێک دێتە ئاراوە:

ئایا ڕۆشنبیر کێ یە؟

ئەی ئەرکەکانی چیین؟

چەمکی ڕۆشنبیر(Intellectual) یەکێکە لە چەمکە ئاڵۆز و گرنگەکان کە لە کۆمەڵناسیدا جێگەی مشتومڕە. ئەم چەمکە لە فەرهەنگی سیاسیدا پێناسەی جۆراو جۆری بۆ کراوە . هەر کەسەو بە پێی بەرژەوەندی چینایەتی خۆی پێناسەی کردووە ، بۆیە ناتوانین لە سەر یەک ڕیتمی پێناسە بوەستین ، دواجار دەکرێت بڵێین ڕۆشنبیر واتە ویژدانی بەئاگای کۆمەڵگە.

ئەو کەسەیە کە لە کاتێکدا هەمووان بێدەنگن، ئەو قسە دەکات و دەبێتە دەنگی بێ دەنگەکان و لە دۆخی ئەستا ڕازی نییە و هەمیشە بە دوای دونیایەکی باشتردا دەگەڕێت. ڕۆشنبیر ئەو کەسەیە کە خاوەن ئاستێکی بەرزی زانین و تێگەیشتن و هۆشیارییە. ئەم کەسە توانای بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە وتوێژینەوە و تێڕامانی هەیە دەربارەی سروشتی واقیع، بەتایبەتی سروشتی کۆمەڵگا و چارەسەرییە پێشنیارکراوەکان بۆ کێشەکان.

ڕۆشنبیری بێ ڕا، وەک چرایەکی بێ ڕووناکی وایە و سودی نییە بۆ
مر□ق چونکە ڕۆشنایی پێ نابەخشێت و بەر پێی مر□ق □وناک ناکاتەوە ؛
دەکرێت بڵێین ڕۆشنبیری بێ ڕا وەکو ئاوێکی لێڵ و لێخن وایە
بەکەڵکی خواردنەوە نایەت و مر□ق ناتوانێت لێی بخواتەوەو تاکو
تینوێتی خۆی لە مەعریفەی بشکێنێت، بەو مانایەی ڕوشنبیری لەو
چەشنە ئێنێرژی مەعریفەی پێ نییە تا وەرگر لێی سودمەند بێت ، ئەم
چەشنە ڕۆشنبیرانە دەکرێت پێیان بڵێین ڕۆشنبیری کلاسیک بۆخۆیان لە
کاخ و بارگای حیزبەکان و کەناڵەکانی TV دانیشتون سەنای بەرپرس و
دگداتۆرەکان دەکەن ، یان خەریکی چەواشەکاری کۆمەڵگان ، زۆربەی
کاتیش دژ بە ڕۆشنبیری ئۆرگانیکن ، ڕۆشنبیری کلاسیک ڕەنگە شێوەکەی
هەبێت بەڵام ئەرکەکەی جێبەجێ ناکات، سەرەکیترین ئەرکی ڕۆشنبیر
ڕەخنەگرتنە لە دەسەڵات، و دابونەریتە کۆنەکان، و هەڵە باوەکانی
ناو کۆمەڵگە.

ڕۆشنبیر نابێت زوڕنا ژەن و “تەپڵ لێدەر”ی دەسەڵات بێت، بەڵکو
دەبێت وەک ئاوێنەیەک کەمکوڕییەکان نیشان بدات. چونکە ئەرکی
ڕۆشنبیر دروست کردنی ژاوە ژاو و قەرەباڵخی نییە بۆ گرداکۆ بوونی
حەشامات لە چواردەوری دروشمی پڕوپووچ و بێ مانا کە سودی بۆ ژیانی
مر□ق نییە ، دواجار زانیاری بە تەنها بەس نییە ئەگەر نەگۆڕێت بۆ
هەڵوێست و ئەکت، هەڵوێستیش تەواو نابێت ئەگەر بە ئازایەتییەوە
ڕانەگەیەندرێت و کارێگەری نەنوێنێت لە سەر ڕەفتارو بیرکردنەوەی
ئینسانەکان، هەروەها وەهم لە ناخی مر□ق□کاندا نەگۆڕێت بۆ واقیع و
کرداری حەقیقی و بەرجەستەی هەنوکەیی ، ڕای ئازاو بوێرانە ئەوەیە
کە تایبەتمەندی دەبەخشێت بە ڕۆشنبیرو لە مر□قی ئاسایی و عەوام
جیای دەکاتەوە، چونکە دەیخاتە بەردەم ڕووبەڕووبوونەوەی جیهان نەک
لە سێبەریدا بیهێڵێتەوە، بەڵام ڕای ئاسایی لانیکەم بوونی خۆی لە
گۆڕەپانی گفتوگۆدا دەسەلمێنێت و ڕێگری دەکات لەوەی زانیاری ببێت
بە بێدەنگییەکی نەزۆک و بێ کەڵک و پاسیف.

دروستکردنی ڕاوبۆچوون و هەڵوێستی جدیانە خۆشگوزەرانی نییە، بەڵکو
بەرپرسیارێتییەکی ئەخلاقییە ، ڕیسک کردنە بە ژیانەوە لە بەرامبەر
سیستەمی باوو سەپاو کە ئامانجی ئەو سیستەمە ئەوەیە ئینسانەکان
بکاتە کۆیلە لە ژێر یاسای قەرەقوشی و بنەماڵەیدا بە ناوی نیشتمان
و ناسیۆنالیزم و چەندین دەستەواژەی تڕوحات تەنها بۆ ئەوەی مر□ق
خۆی بکاتە قوربانی تا سیاسیەکان زیاتر دەوڵەمەند بن و ژیانێکی
فیرعەونی بۆخۆیان و کەسوکاریان و هاوڕێکانیان بژین.

ڕۆشنبیر تەنها بە وەرگرتنی بیرۆکەکان ناوەستێت، بەڵکو سەرلەنوێ
دایاندەڕێژێتەوە و تاقییان دەکاتەوە و دەیانخاتە ناو فەزای
کۆمەڵگەوە بۆ ئەوەی ببێتە پرس و ماددەیەک بۆ گفتوگۆ و گۆڕانکاری

، هەروەها لە دۆخی پەسەند بوونی لە لایەن کۆمەڵگاو پۆزەتیف بوونی دەکرێت ببێتە کولتوور . ڕۆشنبیری ڕاستەقینە ئەو کەسەیە کە زانیاری و ئازایەتی، و بیر و ویژدان بەیەکەوە دەبەستێتەوە بە بێ ترس و حیساب کردن بۆ سیستەم و دەسەڵات ، دەکرێت ڕۆشنبیر بە بێ ترس سوقراتانە بیرۆکەکانی خۆی بە شێوەیەکی ڕاشکاوانە بخاتە ڕوو بوێرانەش هەنکاو بنێت ، هەروەها زۆربایانە و سارتەرانە تەماشای کایەی ئازادی بکات و هیچ ماشین و ئامێرێکی ستەمکاری و (فا ، شی، زم) پاشگەزی نەکاتەوە لە بیروبۆچون و هەڵوێستەکانی ، ئەنتەنیە گرامشی زۆر بە ڕوونی ئەرکی ڕۆشنبیری ئۆرگانیکی خستەتە ڕوو، بەمەش ڕۆشنبیر دەق و ڕاستییەکان دەکاتە هەڵوێستی زیندوو و زمان دەکاتە پردێک لە نێوان ئەقڵ و ویژداندا و ڕێگای ڕاست بە هاونیشتمانیانی پیشان دەدات و چەوتیەکانی سیستەمیش دەست نیشان دەکات ، لە کۆمەڵگایەکی لەم چەشنەدا دەکرێت پیشەسازی پەروەردە تاکێک بەرهەم بێنێت هیچ کۆتوبەندێکی سیستەم و ستەمکاری نەتوانێت قەمتەری بکات و بیگەمژێنێت و بیکاتە کۆیلە ، چونکە ئەو تاکانە هۆشیارنو پەروەردەیەکی ژان ژاک ڕۆسۆیی کراون ، تاکگەلێکن بە چەشنێک ڕێنمایی کراون هەمیشە پرسیار دەکەن و لە دۆخێکی گوماناوی دەژێن ، بەو مانایەی گومان لەوانە دەکەن کە خۆیان بە ڕاست و بە کەموکوڕی دەزانن.

لە جیاتی ئەوەی هەمیشە وەڵامی ئامادەکراو بداتەوە، ڕۆشنبیر فێری خەڵک دەکات کە چۆن پرسیار بکەن و گومان لە شتەکان بکەن تا بگەن بە ڕاستی. ئەمە دەستەواژەی "ئیدوارد سەعید"ــە. ڕۆشنبیر دەبێت ئازایەتی ئەوەی هەبێت ڕاستییەکان بڵێت تەنانەت ئەگەر لە بەرژەوەندی خۆشی نەبێت ، یان دوچاری مەترسی بکات . ئەو ڕۆشنبیرەش کە تەنها بە گواستنەوەی زانیاری دەوەستێت، وەک کەسێک وایە لە ناونیشانی کتێبەکاندا نقوم بووبێت بە ئەوەی جەوهەرەکەیان وەربگرێت، بەڵام ئەو ڕۆشنبیرەی کە ڕایەک دروست دەکات، وەک ئاگرێک وایە کە ڕووناکی دەبەخشێت و گەرمی دەدات، تەنانەت ئەگەر ببێتە هۆی مشتومڕ و گفتوگۆش لە ژێر سێبەریدا.ڕۆشنبیر ئەرکییەتی ئەو تاریکی و نەزانییەی لە ناو کۆمەڵگەدا هەیە بە ڕووناکی زانست و مەعریفە بڕەوێنێتەوە.

دەبێت پردێک بێت لە نێوان بیرۆکە ئاڵۆزەکان و تێگەیشتنی خەڵکی ئاسایی. هاوکات هەمیشە لە بەرەی "مەزڵوم و چەوساوەکان بێت و ئەرکییەتی دژی ستەم و دیکتاتۆریەت بوەستێتەوە و پارێزەری ئازادی ڕادەربڕین بێت.

گۆڤاری زمان و زار ژمارە ٢٠

[بۆ خوێندنەوەی ژمارە ٢٠ی گۆڤاری زمان و زار بە ئەلف و بێی کوردی کلیکی ئێر□ بکەن..]

[بۆ خوێندنەوەی ژمارە ٢٠ی گۆڤاری زمان و زار بە ئەلف و بێی لاتینی کلیکی ئێر□ بکەن..]

zman-u-zar-K20Download

---

zman-u-zar-L20Download

دەلالخانەی قسەکردن!.. سەدیق سەعید ڕواندزی

دەلالخانە، بازاڕێکی بچووکی چەند سەد مەتری بوو، لە ناوجەرگەی شاری هەولێر و تیایدا سەدان کەس لەو بازاڕەدا، کاڵاو کەلوپەلەکانی خۆیان هەراج دەکرد و هەر شتێکت ویستبا، بێ ڕەچاوکردنی کواڵیتی و بڕاند و کۆن و نوێی، دەستت دەکەوت و کورد وتەنی هەر کەلە و ئاوازێکی لێ دەردەهات، کە هەتا شوێنەکە نەکرا بە پارکی شار، بازاڕەکە هەر مابوو. ئەم بازاڕە تایبەتمەندییەکی هەبوو، کە هەموو کەسێك دەیتوانی کاڵای خۆی لێ هەراج بکات و

ڕیکلامی بۆ بکات و وەك براند بیناسێنێت. کاتێ سەرنجیش لە ڕووبەرێکی گەورەی دنیای سۆسیال میدیا لە کۆمەڵگەی کوردی دەدەم، هەمان ئەو بازاڕەم دێتەوە بیر، چونکە لە بەشێکی زۆری سۆسیال میدیادا، بە ناوی ئازادی ڕادەربڕینەوە، کە لە ڕاستیدا گەڕەلاوژێیە، هەموو کەسێك دەتوانێت قسە بکات! بۆیە دەکرێ ئەم ڕووبەرە بە دەلالخانەی قسەکردن ناوبەرین، چونکە لە پرۆفیسۆرێکەوە بۆ بێ بڕوانامەیەك، لە فەیلەسوفێکەوە بۆ کەسێکی میللی و ناڕۆشنبیر و لە بیرمەندێکەوە بۆ بەقاڵێك و لە تێکۆشەرێکەوە بۆ خۆفرۆشێك و لە زانایەکەوە بۆ نەزانێك، هەمووان وەك یەك بێ جیاوازی دەتوانن قسەی تێدا بکەن، کە ئەمە مەترسییەکی گەورە و ڕاستەقینەیە، چونکە لە هیچ کۆمەڵگەیەکدا، هەمووان ڕۆشنبیر و شاعیر و تێکۆشەر و فەیلەسوف و بیرمەند و سەرکردە نین و نابێ هەمووان ببنە شاعیر، یان بۆ نموونە بە ناوی ئازادی ڕادەربڕینەوە هەر شتێك مەبەستیان بوو بیڵێن، بە تایبەتیش کە کورد دەڵێت: (قسە هەزارە یەکی بەکارە). لەو ڕووبەرە بە ناو ئازاد و کراوەیەدا کە لە کۆمەڵگەی ئێمەدا بوونی هەیە، دەشێ هەموو شتێك بگوترێت و بنووسرێت، بەو مانایەی هەر کەسێك چی مەبەست بێت دەتوانێت بیڵێت.

بۆ نموونە:

شاعیرێکی دێراو دێت ماڵپەڕێك بۆ شیعر دادەنێت، لەوێوە زەمینە لە بەردەم دەیان کەسی نەناسراو کە لە ژیانیان نەیانزانیوە ئەلف و بێی شیعری چییە، دەڕەخسێنێت کە شیعری تێدا بڵاو بکەنەوە، کە هەمان ئەو کەسانە ڕەنگە نەتوانن یەك بە ناو شیعریان لە گۆڤاریك، یان دوو توێیەکی ئەدەبی بڵاوبکەنەوە. بێگومان ئێمە دەزانین دەنگی جوان و داهێنەرانەی شیعریش لەوێدا هەن، بەڵام لە بەرانبەر هەردەقێکی شیعری جواندا، چەندین دەقی ناشیعریی و دەنگی نەناسراو دەبینی، کە ورێنەیەك بە ناوی شیعر دەنووسن، کە بچووکترین بنەمای هونەریی شیعرییان تێدا نییە. لەو ڕووبەرە بە ناو کراوەدا، هەموو کەسێك دەتوانێت قسە فڕێ بدات و بە جۆرێك وێنات بکات، کە خۆی دەیەوێت. بە نموونە یەکێك من بە پیاوی دەسەڵات دەناسێنێت، لە کاتێکدا تەنها لە ماوەی ئەو مانگەدا، من چوار وتارم لە هەفتەنامەی ڕێگای کوردستان لە دژی دەسەڵات بڵاوکردوونەتەوە، بەڵام چونکە خوێنەری سۆسیال میدیا ڕاگوزەر و بێ تێهزرینە و تەنها شاشە دەبینێت و میدیای کاغەزی ناخوێنێتەوە، ئەوا نایانبینێت . ئەمە وێرای ئەوەی دەیان وتاری دیکەم بڵاوکردوونەتەوە، کە دژی گەندەڵی، بێ خزمەتگوزاریی، خراپی حوکمڕانی ، سیاسەت و ئیدارەدانن لە کوردستاندا. یان شاعیرێك کە تەنانەت لە شارەکەی خۆشی نەناسراوە، پێت دەڵێت تۆ شیعر ناس نیت، بە مەرجێك ئێمە لە کۆی

نۆزده کتێب، نۆ کتێبمان له سەر شیعر نووسیوه و هەرکەسێکیش خۆی به خوێنەری ماڵپەڕێکی سەنگینی وەك دەنگەکان بزانێت، لەوە دەگات کە ئێمە بەردەوام سەرنجمان لە سەر شیعر نووسیوە.

ئێمە دەیان جاری تریش وتوومانە نە ڕەخنەگرین، نە نووسەریشین، تەنێ خوێنەرێکی ئاسایی دنیای ئەدەب و کتێبین. ئێمە لە کاتێکدا ئەوە دەڵێین، زۆرباش ئەو ڕاستییەش دەزانین کە وتار و نووسینی پڕ مەعریفە و سوودمەندیش لەو سەکۆیانە بڵاو دەکرێنەوە. هەر بۆنموونە: من هیچ تێبینییەکەم لە سەر وتارەکەی هاوڕێی ئازیزم کاك (سۆران محمد) نەبوو، چونکە دەزانم لە من زیاتر شیعر دەخوێنێتەوە و لە سەر شیعر دەنووسێت و خۆشم خوێنەری وتارەکانی ئەوم و بە بایەخەوە نووسینەکانی دەخوێنمەوە، بەڵام ناتوانم لە بەرانبەر تۆمەتێکی بێ بنەما بێ دەنگ بم کە دەدەدرێتە پاڵم، لە کاتێکدا من ئەگەر ڕووپامایيم بۆ دەسەڵات بکردایە، ئێستا بەرزترین پۆست و دەسکەوت و پایەم دەبوو، بۆ ئەمەش هەموو هاوشارییانم ئەو ڕاستییە دەزانن و گەواهیم بۆ دەدەن.

من مامۆستایەکی ئاسایيم و بە ڕەنج و ئارەقەی شکۆمەندانەی پیشەکەم دەژیم و وەك هەر فەرمانبەرێك مووچەکەم دوا دەکەوێت. دواجار دەڵێم، جیلی شیعریی، بە قسە و هاش و هووش دروست نابێت، کەس گۆران و شێرکۆ بێکەسی دروست نەکردووە، خۆیان خۆیان دروست کرد، ئیدی جیل هەبێت یان نا؟! مەگەر شێخ نووری و ڕەشید نەجیب و پیرەمێردیش لە گۆڕەپانەکە نەبوون؟ بۆ هەر گۆرانی مەزن بە نوێکەرەوەی شیعری کوردی دەناسرێت؟!

بە بێنەو ئەی جیهانی مافەکاو مرۆڤیەو.. موختار کەریمی

مافوو ئاڵای پەسەو ئەرمانەروو وەبیەی(هویتی))

ئاڵا سیمبول یان ئەرمانەرەو تایبەتمەندیە گرووپەوی کۆمەڵایەتی، نەتەوەو، گەلەو، وەڵاتەو و یا ئەکوزیایەوی سیاسی، کۆمەڵایەتی و فەرهەنگین. ئی قەوارە سیاسی و کۆمەڵایەتیا تاوا وەبیەی(هویت)، وجوە، داواکاری و یا پەیامەو وەشا جە ڕاو ئاڵایوە

ب□ دنیاو د□وروب□ریشا بشناسا. ئا□ا ه□رپاس□ ئ□رمان□ر□و س□رب□و□بی□ی، ئازا□ی، تار□خ، سنووری ج□غرافی و ب□ها ک□م□ای□تی□کاو ئی ق□واران□ ک□ ئیشار□م پ□ن□ ک□رد□. ی□ ج□ ئامانج□کات□ری ئا□ای ه□ستوو ی□گ□رت□ی و گر□دریای(ئینتیما)ی نیشتیمانی گرووپی خاو□ن ئالاین.

مافوو خاو□نداری□تی ئا□ای ج□ یاسا میاد□و□تی□کان□:

١. □□کک□وتنام□و ماف□کاو مر□قی س□ر ب□ ن□ت□و□ ی□گ□رت□کا، ج□ ک□م□□□ یاساو 2، ماد□و ٢٧ی ک□ مافوو ک□مین□کا دیاری ک□ر□، پاگ□ری ک□ر س□روو ئان□یر□ ک□ گرد ک□مین□وی ئ□تنیکی، زوانی، ئایینی و…مافوو ب□کارئارد□ی ف□ره□نگوو و□ش ج□ ژیوای □وان□یش□ن□ و ه□رپاس□ مافوو پا□□زنای و□بی□ی ف□ره□نگیش(هویت فرهنگی) ه□ن. نیشاندای ئ□رمان□ری(سیمب□ل) ف□ره□نگی ب□ش□و□ن ج□ مافوو و□بی□ی ف□ره□نگی ئانزانی.

٢. □□کک□وتنام□و پار□زنای ک□مین□کاو ئورووپای، ک□ 39 د□و□□ت□ ئورووپای□ پ□س□ندشا ک□رد□ن و ئ□رکدار□نی ب□ چ□سپنای یاساکاو ئی □□کک□وتنام□ی□.

□یکک□وتنام□ک□ ج□ و□□ین□و و□ش□ن□ ماچ□:

“ئ□رکوو گل□رگ□ی□وی فر□لای□نی(کثرت گرا) و د□م□کراتیک و س□قامگیر ن□ ت□نیا □□زگ□رت□ین ج□ مافی ئ□تنیکی، ف□ره□نگی، زوانی، ئایینی و و□بی□ی(هویتی) ک□مین□کا، ب□□کوو ئ□رکی یاسایشچ□ن ک□ ئ□ماکاناتی پ□یواز پ□ی ئی ک□م□نا ف□راه□م ک□ر□ تا بتاوا و□بی□ی و□شا ب□روزا، پار□زناش و گ□ش□ش پ□ن□ ب□ا.”

ئی □□کک□وتنام□ ج□ ماد□و پ□نجیچش□ن□(5) دیسان پاگ□ری ک□ر□ س□رو چ□سپنای و پ□ی□□وک□رد□ی ئی مافا.

· مافوو و□بی□ی(مافی هویتی) ج□ یاساو بن□□□تی و□□□ات□ د□م□کراتیک□کایچ□ن□ پ□س□ند کریان و ب□ کرد□و□یچ ئی مافاشا پار□زناین□ و پ□ی□□ویچ کریا، پ□ی نموون□ی:

· س□ئ□د

ج□ و□□اتوو س□ئ□دی□ن□ پ□نج(5) ک□م□ن□ ئ□تنیکی□- ن□ت□و□ی□ ب□ □□سمی ئ□شناسیاین□ و و□بی□ی ف□ره□نگی و ن□ت□ویشا ب□ □□سمی ئ□شناسیان و ه□رکام چی ن□ت□و□ا ئالاو و□شا ه□ن□:

ن□ت□و□و سامی، □□می، ف□نلاندی، ی□هوودی و تورن□دالین.

Sámi (indigenous people), Swedish Finns, Tornedalians, Roma,

and Jews. These groups have specific rights to their languages ((Sámi, Finnish, Meänkieli, Romani Chib, Yiddish
س□ئ□د یاسای□وی تایب□تش ب□ نام□"یاساو پار□زنای ک□مین□کا ج□ و□لاتوو س□ئیدی□ن□ دیاری ک□رد□ن ک□ تایب□ت□ن ب□ پار□زنای ک□مین□کا و مافی زوانیشا.
(Minoritetsspråkslagen/Minoritetslagen)

ئا□مان ·

ج□ و□□اتوو ئا□مانیچ□ن□ پ□س□و و□□اتوو س□ئ□دی پ□نج(5) ک□م□نی ئ□تنیکی□- ن□ت□و□ی□ ج□ یاسای بن□□□تی ئی و□□اتین□ ب□ □□سمی ئ□شناسیان□ و و□بی□ی ف□ره□نگی و ن□ت□ویچشا ب□ □□سمی ئ□شناسیان و ه□رکام چی ن□ت□و□ایچ□ ئا□او و□ش ه□ن□:

ک□م□ ن□ت□و□ی دانمارکی، ک□م□ ن□ت□و□ی فریزی، س□ربی، □□می و سینتی.

the Danish minority, the Frisian ethnic group, the German Sinti and Roma, and the Sorbian people,
Die dänische Minderheit, die friesische Volksgruppe, die deutschen Sinti und Roma sowie das sorbische Volk

یاسای بن□□□تی ئا□مانی ج□ ماد□و ی□ر□ (3)، ب□شوو ی□ر□ (3) ج□ بار□و و□رب□سک□رد□ی جیاوازی و پاش□لک□رد□ی مافوو ک□مین□کا پ□س□ ماچ□:
Diskriminierungsverbot, Artikel 3, Absatz 3, Grundgesetz
“هیچ ک□س□و نم□ب□ ب□ ب□ن□و زوانیش□و، □□چ□□□کیش□و، و□□اتیش□و، □□گ□زیش□و و یان ئایینیش□و ز□م و ست□مش و□ن□ کری□ و یان پ□راو□ز وزی□”.

” یاساو مافوو ئازا□ی□ گردی□کا پ□س□و ئازا□ی ویروپ□یلوای، ئازا□ی ئ□ر□م□رزنای □□کوزیای و ک□ر و ک□م□□و ک□مین□کایچ گ□ر□و□ و پار□زن□شا.

ه□ورامان و مافوو ئا□ای

ب□گومان مافی یاسایی و ئانزانی و سیاسی و ف□ره□نگی خ□□کوو ه□ورامانین ک□ ئا□او و□ش ب□ و ئی ئا□ای مش□ ج□ گردوو م□حا□ک□کاو ه□ورامانی ه□ر ج□ ت□و□□□ و بیار□و□ گ□ر□ تا یاو□ پاو□ و ن□وسووذ□

و نەتشەو و بێساران و... و هەرپاسە سەروو کەشە سەربەرزەکاو شاهۆی و کۆساڵانی و تەتەی و ژاڵانەی و ... بە ئازاێی و بە شانازییەوە هۆردریێ و شەکیێوە.

بەڵەو چا نەتەوا کە ئینای جە سوئێد و ئاڵمان و یاگەکا تەریێنە، مەحاڵیوی دیاریکریاشا چا وەڵاتانە نیەن. بەڵام ئاڵاکەشا گرد یانەوەنە و جە مەکانە گردیێکانە بە ئازاێی هۆرکریاێنە و شەکیێوە. هەورامانەو کە دەیان هەزار ساڵە ویەردەی تارێخی و جەغرافیایی و فەرهەنگی و زوانیش هەن، چی مشۆ ئاڵاش نەبۆ؟ ئینە مافەوی ئێمەوان.

هەر کەس و لایەنەو ئی مافە ڕەوایاو خەڵکوو هەورامانی بە ڕەسمی نەشناسۆ و یا چانەیە خراپتەر دژایەتیشا کەرۆ، جە ڕاسیەنە دژمنایەتی مافە ئانزانی و یاسایی و سیاسی و فەرهەنگی و زوانیەکاو خەڵکوو هەورامانی کەرۆ.
پیمانەو ئێمەی هەورامی پەی ئەشناسای دەس و دژمنیما هەرز و کەوتوو ئا لایەنانە وەرانوەروو مافە ڕەواکاماوە.

موختار کەریمی– ئاڵمان ١٠.١٢.٢٠٢٥

وێژەی بەرگریی کوردی.. رەزا شوان

وێژە زمانێکی جیهانییە، کە بەربەستەکانی کات و شوێن و کولتوورەکان و زمانەکان تێدەپەڕێنێت. وێژە بە چەندین سەدە، بەردی بناغەی کولتووری و مرۆڤایەتی بووە. ئەزموونەکانی مرۆڤی بەرجەستەکردوون و تێڕوانینێکی قووڵی بە هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵ پێشکەش کردووە. وێژە هێزی و کاریگەریی ئەوەی هەیە، کە بەرهەڵستی بکات و ئیلهامبەخش بێت و کاتالیستێکی بەهێزە بۆ گۆڕانکاریی کۆمەڵایەتی. لە رێگای وێژەوە هاوسۆزیمان لەگەڵ کەسانی تردا دەبێت. تێگەیشتنمان لە جیهانی دەور و بەرمان فراوانتر دەبێت. وێژە خۆشی و خەم و شیرینی و تاڵی و ئاڵۆزییەکان، خەون و هیواکانی مرۆڤ، بە وشە وێنا دەکات.

کاتێک کە دەنگی ناڕازیان، لە شەقامەکاند دەنگ دەدەنەوە و دروشمی داوای ئازادی و شکۆمەندی بەرزدەبنەوە، وێژە دەبێتە ئاوێنەیەکی ڕەنگدانەوەی ڕۆحی سەردەم و و بە هیوای خەڵکی و بە مەشخەڵەی ڕووناکردنەوە و بە گڕگرتنی خەبات.

زۆرێک لە بزووتنەوە ڕزگاری و ئازادیخوازەکان، کاریگەری و ڕەنگدانەوەی وێژەی بەرگری بوون. وەک وێژەی پێشڕەوی بزووتنەوەی سەدەی بیستەمی فەڕەنسی. هۆنراوە و وێژەی سیاسی سەردەمی ڕێنێسانسی ئیتالیا. بە زۆری نووسەران بەشێکی کاریگەر بوونە، لە بزووتنەوەی ڕزگاریخواز. کە لەسەر پرسە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان، هۆنراوە و چیرۆک و ڕۆمان و شانۆ و وتاری بەرگرییان دەنووسی، بە هۆشیارکردنەوەی خەڵکی و تیشک خستنە سەر نادادپەروەری و ستەمکاری. جگە لەوەش بەرهەمە وێژەییەکان، سەبارەت بە پرسە گرنگەکان، دەتوانن فەزایەک بن، بۆ گفتوگۆ و مشتومڕ و بیرکردنەوەی ڕەخنەیی. ئەمەش پاڵنەرە بۆ گۆڕانکاری و هەنگاونان بەرەو داهاتوویەکی باشتر.

سەرهەڵدانی وێژەی بەرگریی کوردی:

دەوڵەتانی داگیرکەرانی کوردستان، زیاتر لە سەدەیەکە، هەوڵێکی زۆریان داوە و دەدەن بۆ کاڵکردنەوەی زمانی کوردی و ڕێگرتن لە گەشەکردنی وێژەی کوردی. چونکە ئەوە دەزانن کە وێژەی کوردی چەکێکی کارای بەرگرییە و هانی گەل دەدات بۆ خەبات و بۆ شۆڕش و بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی کۆڵۆنیالیزم. وێژەی بەرگریی کوردی، لقێکی کاریگەر و گرنگی وێژەی کوردییە. لە میراتی کولتوور و وێژەی کوردی دانەبڕاوە. وێژەی بەرگریی کوردی، ئامرازێکە بۆ دەربڕینی ناڕازییەکانی گەلی کوردمان و تیشک دەخاتە سەر پرسەکانی و پاڵپشتی لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد و لە خەبات و بەرخودانی بە بەدەستهێنانی مافە ڕەوا زەوتکراوەکانی و بە ڕزگارکردنی کوردستانی نیشتمانی داگیرکراوی لە داگیرکەران، بۆ ئازادیی و ژیان. وێژەی بەرگریی کوردی ئامرازێکی گرنگ بووە، بۆ پاراستنی ناسنامەی نەتەوەییمان و بۆ دەربڕینی دەنگی ناڕەزایەتی، لەو ستەم و گۆشەگیریکردن و تاوانە دڕندەیانەی داگیرکەرانی کوردستان لێیدەکەن.

پێموایە کە فیشەک بە تەنیا ناتوانێت، بڕیار لە شەڕی ڕزگاری و

سەربەخۆیی بدات. دەبێت وشە یاوەری فیشەک بێت. تفەنگ و پێنووس لوولەیەکیان هەبێت. وشە ڕێگا بە شۆڕش و ڕاپەڕینەکان ڕووناک دەکاتەوە. بەڵکو بە زۆری نووسەرانمان لە سەنگەرەکانی پێشەوەدان و دەبنە پێشەوا و بە ڕابەری سەرسەختی ڕاپەڕین و شۆڕش و بەرگریکردن لە مافەکانی گەلەکەمان و لە کوردستانی نیشتمانمان. بە دەیان نووسەرمان بوون بە قوربانیی هەڵوەستی بەرگرییان. بە دەیان نووسەرمان خرانە بەندیخانەوە. چەک هەڵگران و پێنووس هەڵگران، باشتر بڵێین، پێشمەرگە و نووسەرانی کوردمان، هەردوو لایان گیانێکن لە دوو جەستە دان. بەرپرسیارێتی گەیشتنی گەلەکەمان بە سەرکەوتن و بە هیوا و ئامانجە دڵخوازەکانیان لەخۆگرتوون. کە ڕزگاری کوردستان و بەرقەرابوونی ئازادی و دیموکراسی و ئاشتییە بۆ کورد.

گەلی کوردمان بە درێژایی سەدەکان، مێژوویەکی دوور و درێژی بەرگری و خۆڕاگری و تێکۆشانی پڕ لە شانازی، بۆ ڕزگاری و ئازادی و سەربەخۆیی هەیە. بەرهەمە وێژەییەکانیشمان، ڕەنگدانەوەی ئەم کولتوور و میراتە شۆڕشگێڕییەن. دەکرێت بڵێین، وێژەی بەرگریی کوردی، چەکێکی بەهێزە بۆ بەهێزکردنی ناسنامەی نەتەوەیی کوردیمان. هەڵگری پەیامێکی خۆڕاگری و بەرخودانی و سووربوونە لە تێکۆشان و لە کۆڵنەدان، لە دژی داگیرکردنی کوردستان و چەوسانەوەی گەلەکەمان و هەوڵدان بۆ سڕینەوەی ناسنامەی نەتەوەییمان. ئەو دڕندایەتی و تاوانەی کە داگیرکەرانی کوردستان لە سەدەی بیستەم و بیست و یەکەمدا، لە گەلی کوردمان کردوویانە و دەیکەن، تاوانی دژ بە مرۆڤایەتین و لە جیهاندا بێوێنەن.
لە سەردەمی خەباتی مۆدێرنی کورد دا، نووسەران و هونەرمەندانی کوردمان، لە ڕێگەی هۆنراوەی بەرگری و چیرۆک و ڕۆمان و شانۆ و وتار و گۆرانی و وێنەکێشان و کاریکاتێرەوە، وەک بەشێک لە خەباتی فەرهەنگی، لە دژی داگیرکەرانی کوردستان و ستەم و تاوانەکانیان دەرهەق بە گەلی کوردمان، بە نووسین و بە وێنەکێشان، گوزارشتیان لە هەڵوەستیان و لە ناڕەزاییان کردوون.

وێژەی بەرگریی کوردی، ڕۆڵێکی ورووژێنەر و کاریگەری هەبووە و هەیە، لە دانانی بناغەی بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانە و لە ڕاپەڕینەکانی گەلەکەمان، هاندەری شۆڕشگێڕان و

جەماوەری ڕاپەڕیومان بووە. لە ئەمەشدا بەردەوامیی هەیە. بۆیە وێژەی کوردی بە پلەی یەکەم، وێژەی بەرگرییە.

هەندێک لە نووسەران، پێیان وایە کە سەرهەڵدانی وێژەی بەرگریی کوردی بۆ هۆزانڤانی گەلەکەمان (ئەحمەدی خانی: ١٦٥٠ ـ ١٧٠٧)ی دەگەڕێتەوە. لە ڕاستیدا، ڕەنگی وێژەی بەرگریی کوردی، بە زارەکی زۆر لە سەردەمی ئەحمەدی خانی کۆنترە، لە فۆلکلۆری کوردی و لە گۆرانی و لە پەندی پێشینانی کوردیدا، بوونی هەیە. ئەحمەدی خانی لەم کۆپلە هۆنراوەیەدا دەڵێت:

ئەز مامە د هیکمەتا خوەدێ دا
کورمانجە د دەوڵەتا دنێ دا
ئایا ب چ وەچی مانە مەحرەم؟
بلجوملە ژ بۆنە چ بوونە مەحکووم؟

خانی سەرسامی خۆی بە کاری خودا دەردەبڕێت، گلەیی ئەوەشی هەیە، کە بۆچی کوردی لە دەوڵەت و لە سەروەری بێبەش کردووە، بۆچی ئێستاش مەحکووم و چەوساوەیە؟

گەلێک لە هۆزانڤانە کلاسیکی و مۆدێرنەکانمان، هۆنراوەی بەرگریی کاریگەریان هۆنیونەتەوە، وەک: حاجی قادری کۆیی، زیوەر، پیرەمێرد، فایق بێکەس، گۆران، هێمن موکریانی، هەژار موکریانی، جگەرخوێن، یونس دڵدار، ئیبراهیم ئەحمەد، کامەران موکری، شێرکۆ بێکەس، خالید دلێر، مەدحەت بێخەو، عەبدوڵڵا پەشێو، لەتیف هەڵمەت. چەندین هۆزانڤانی کوردی دیکەش. کە بە دەیان هۆنراوەی بەرگری و نیشتمانیان هۆنیونەتەوە. ئەمانە چەند نموونەیەکی چەند هۆزانڤانێکن:

(یونس دڵدار: ١٩١٨ ــ ١٩٤٧) لە مارشی نەتەوەیی کوردی (ئەی ڕەقیب) دەڵێت:

ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی کورد زمان
نایشکێنێ دانەری تۆپی زەمان
کەس نەڵێ کورد مردووە، کورد زیندووە
زیندووە قەت نانەوێ ئاڵاکەمان

(جگەرخوێن: ١٩٠٣ ـ ١٩٨٤) لە هۆنراوەی (کیمە ئەز؟) دا، دەڵێت:

کیمە ئەز؟
کوردێ کوردستان
تەڤ شۆڕش و ڤولکان
تەڤ دینامێتم
ئاگر و پێتم
سۆرم وەک ئێتوون
ئاگر لها قەیسوون
گاڤا بتەقم
دنیا دەهەژی
ئەڤ پیت و ئاگر
دوژمن دکوژی
کیمە ئەز؟

(کامەران موکری: ١٩٢٩ – ١٩٨٦) لە پەرتووکی (گوڵاڵە سوورە: ١٩٥٩) یەکەم پەرتووکە کە بە منداڵی خوێند□و□، تا ئێستا بەشێک لە هۆنراوەکانیم لەیاد ماون. ئەم سێ دێڕەم بە نەموونە بۆ هێنانەوە:

کاروانی ئێمە کەوتووەتە رێگا
بە ئامانجی کورد هەر ئەب□ ب□گا

ئەگەرچی شەوی خەباتی ژیان
گیانی زۆر لاوی وەک گوڵ هەڵوەران

بەڵام هەر ئەبێ شەفەق دەرکەوێ
کورد لەم هەورازە سەختە سەرکەوێ

(ئیبراهیم ئەحمەد: ١٩١٤ – ٢٠٠٠) لە سروودی (هەر کورد ئەبین) کۆپلەی یەکەم:

داگیرکەری دڵ پڕ لە قین
د□ن□د□ی بێ ویژدان و دین
گەر قەندیل و ئاگری و شیرین
یەکسان کەی لەگەڵ رووی زەمین
ناتوانی واکەی کورد نەبین
هەر کورد بووین و هەر کورد ئەبین

(شێرکۆ بێکەس: ١٩٤٠ – ٢٠١٣) شایەنی نازناوی هۆزانڤانی بەرگری

یە. زۆربەی هۆنراوەکانی نیشتمانی و بەرگرین. شێرکۆی نەمر، بۆ شاڵاوەکانی (ئەنفال)ی بەدناو، لەژێر ناوی (خەو نەبوون، کیژۆڵە خەون نەبوون) ئەم کۆپلەیەمان لێوەرگرت:

خەو نەبوون، کیژۆڵە خەون نەبوون
ئەوە رەز بوون و ئ□م□ردن
ئەوە ئاو بوون و ئەخنکان
ئەوە بەرد بوون شل ئەبوون
ئەوە گۆم بوون و رەق ئەبوون
ئەوە دەستی سەرگوزەشتە و
خەیاڵ نەبوون ک□یژ□□ک□م
ئەوە دەستی نیوەی دونیا و نیوەی
دەوڵەت و قانوون بوو کە هات و
تۆی خستە زیلێکەوە و
دوور ئەیبردی

...

(خالید دلێر: ١٩٣٣ ـ ٢٠١٣) لە دوا کۆپلەی سروودی (پێشمەرگەین) دا دەڵێت:

زۆری سەرکەش هەوڵی داوە کورد نەهێڵێ
خاکی کوردستان بە بۆمبا و چەک بکێڵێ
هەڵدێراون لەم کێێوانە
بوونەتە پ□ن□دی زەمانە
ئەم وڵاتە گۆڕستانی دوژمنانە
پێشمەرگەین ، پێشمەرگەین
پێشمەرگەین ، بە هەڵمەتین

پا□وان□ی
میل□تین
شێری رۆژی زیل□تین
لە پێناوی بەختیاری کوردستان
بەخت دەکەین ژیان و ماڵ و گیان
لە پێناوی بەختیاری کوردستان

دوبەی: ٢٠٢٥

بیرمەند و نەناس!.. برایم فەڕشی

کەڕڕەی بەیانی، لە سەر بەرزترین لوتکەی شاخی وڵات، کە دەیڕوانییە شار و گوندەکان، بە گوریسێکی دەستچنی خۆماڵی، لەشی بیرمەند بە دارەمەیتەکەوە جڕەبادا□ درابوو. دەوری بە کتێبەکانی خۆی تەندرابوو. لە چوارسووچی شاخ هەتا دەشتایی و ئەو شوێنەی چاو هەتەری دەکرد، خەڵک گەورە وبچووک، ژن و منداڵ، ماتڵ بوون، ئەوان وەشوێن نەناس کەوتبوون!

نەناس کە هیچ شتێکی لە خەڵکی وڵات نەدەچوو و بە زمانێکی نامۆ قسەی دەکرد، ببووە جێگای باوەڕ و چاوساخی خەڵک. سەیرێکی خەڵک و دەوروبەری کرد و هاتە پێش، ئەستوورترین کتێبی دەستنووسی بیرمەندی لە ناو کتێبەکان دەرکێشا، چووە ژوور سەری، چاوی لە چاوەکانی بڕی، لە بەر خۆیەوە ورتە ورتێکی کرد، کەس لێی تێنەگەیشت، کەسیش پرسیاری لێنەکرد، ئەوجا بە هەموو هێزیی خۆی، کتێبەکەی کوتایە سەری بیرمەند، هێندێک وێستا، سەیری خەڵکەکەی کرد، دەنگ لە کەسەوە دەرنەهات، هەناسەی بیرمەند لە سەر دارەمەیتکە، دەبیسترا! نەناس ئەوجا بە کتێبەکە کەوتە کوتانی گیانی بیرمەند، هەر لە سەر هەتا قولاپەی پێ!

بە لاساییکردنەوە لە نەناس، لە هەرچوارسووچەوە خەڵک ڕژانە سەر بیرمەند، کە لە خۆیان بوو. خەڵک بە قین و نیفرەتێکی زۆرتر لە نەناس، کەوتنە گیانی بیرمەند و وشەکانی نەناسیان دووبارە دەکردەوە، کە ماناکەیان نەدەزانی!

خۆر گەیشتبووە تاقی ئاسمان و ڕووناکی خۆی خستبووە سەر لەشی بێ گیانی بیرمەند و کتێبە شەڵاڵی خوێن کراوەکانی!

خەڵک لە ناکاو لە چوارسووچەوە هێرشیان کردە سەر مەیتی بیرمەند و کتێبەکانی کە بە زمانی ئەوان و بۆ ئەوانی نووسیبوو!

دوای ئەوان کۆمەڵێک چراگەرچەک بە دەست، وەک ئەوەی خۆیان لە گوناە پاک کەنەوە، ڕۆن گەرچەکیان بە سەر کتێبەکان و جەستەی بیرمەندا، قڵپ کردەوە و هاوکات ئاگریان هاویشتە ناو.

لە چاوتروکاندنێکدا، ئاگر بەرەو ئاسمان بڵێسەی ساند، خەڵک لە خۆشیان بازنە بازنە لە دەوری ئاگر کەوتنە سەما و هەڵپەڕکێ.

کابرای نەناس لە خۆشیان قاقا پێدەکەنی.
لە دوور دوورەوە ئێستاش دەنگیان دەبیسترێ!

برایم فەڕشی